

A DLA értekezés tézisei

Matuz Gergely: Művek közötti dialógus

A HWV 360 szonáta korrelációi

Témavezető: Dr. Drahos Béla

Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kar Doktori Iskola

I. A kutatás előzményei

Az ötlet, hogy Händel operáinak és fuvolaszonátáinak kölcsönhatásaival foglalkozzam, nem tőlem származik. Vas Katalin csellóművész, édesanyám volt, aki 2015 tavaszán –miután megmutattam neki Agrippina „Non ho cor che per amarti” áriáját, mely a HWV 360 szonáta negyedik tételének gerincét képezi- így kiáltott föl lelkesen: „Megvan a doktori témád!” Az ő javaslatára kezdtem el módszeresen végigjárni az utat, melynek eredménye a jelenlegi disszertáció. Göllész Zoltánnak köszönhető érdeklődésem jelenlegi iránya, az ő általa szervezett Händel oratórium-előadások alkalmával alakult ki bennem a felismerés, Händellel kell foglalkoznom.

2019-ben adtam be felvételi kérelmemet a Pécsi Tudományegyetem Művészeti Karának Doktori Iskolájába. A felvételi eljárás részét képezte egy nyolc félévre lebontott munkaterv értékelése, melyben kifejtettem elképzeléseimet Händel fuvolaszonátáinak és operáinak kapcsolatáról. Az akkori dolgozatban az összes vendégszöveg bemutatásáról beszéltem, melyek azonosíthatóak a fuvolaszonátákban, és eredetük operákra vezethető vissza. Az eltelt öt év nem igazolta várakozásaimat, mivel valamennyi vendégszöveg azonosítása és elemzése nem lehetséges egyetlen DLA disszertáció keretein belül, azok meglehetősen nagy száma miatt. Ez jól látható volt már tanulmányaim kezdetekor is, amikor kutatási területem szűkítésére kaptam javaslatokat tanáraimtól. Ezzel együtt mégis megmaradt az eredeti elképzelés egyik legfontosabb eleme: a HWV 360 szonáta korrelációival foglalkozó motívum.

2019-ben még csupán belső intuíciótól vezérelve mutattam be munkatervemben a HWV 360 Andante (2) és Presto (4) tételkezdetekinek tematikus összefüggéseit, úgy, hogy megérzésemet semmilyen kutatási eredménnyel nem tudtam alátámasztani. Később ezt az ötletet – mint erőltetett gondolat kísérletet - elvettem. Nagyjából három évig kerestem a megfelelő irányt, amelynek segítségével be tudtam volna mutatni a händeli vendégszövegek hálózatát oly

módon, hogy az kimondottan a szűk szakmának, jelen esetben a fuvolisták és furulyások közösségének szóljon. Ebben az időszakban számos meghatározó olvasmányélményem volt, melyeknek hatásai a kutatás viszonylag késői szakaszában épültek be disszertációm szövegébe. 2022 őszéig maradt nyitva a kérdés, hogy mely händeli vendégszövegekre szűkítsem a kutatást.

Ekkor sikerült elolvasnom Kenneth Nott tanulmányát, melyben a HWV 360 Andante és Presto tételeit közös eredőre vezette vissza, megjelölve forrásként Georg Muffat Armonico tributo (Sonata II, Aria) és Arcangelo Corelli Sonata op. 5, No. 8 műveit. A tanulmány hatása elemi erejű volt, ugyanis kiderült, hogy a HWV 360 korrelációi önmagukban kiteszik egy DLA disszertáció teljes terjedelmét, ugyanakkor igazolást nyert 2019-es megérzésem is, amikor az Andante és Presto tételek tematikai azonosságára próbáltam rávilágítani. (Egyébként meglehetősen ügyetlenül.) Nyilvánvalóvá vált, hogy a szonáta negyedik tételét képező „Lieblings-tema” valójában nem más, mint egy jól megkülönböztethető csomópont a händeli források és vendégszövegek végtelennek tűnő Univerzumában. Különleges szerencséje a fuvolistáknak és furulyásoknak, hogy egy olyan szonáta képezi alaprepertoárjuk részét, mely leginkább egy elképesztően gazdag asszociációs oázishoz hasonlítható, általa a Händel-irodalom különösen nagy drámai hatású, elemi erejű darabjai térképezhetők fel. (Ötletként felmerült, hogy a Händel-irodalmat vizualizálni lehetne annak hálózatos jellege miatt. Göllész Zoltánnal egy olyan együttműködés formáiról elmélkedünk, melyben hálózatkutatók és Händel-specialisták vennének részt. Az eredmény egy olyan múzeumi tábló lehetne, melyben a HWV 360 Presto tétele szerepelne csomópontként és abból lennének fokról-fokra kifejtve a az életmű egyéb vendégszövegei, kizárólag a kezdőmotívumok kottáit feltüntetve. A dolognak relevanciát adhat még, hogy a hálózatkutatás mára önálló egyetemi diszciplínává fejlődött Barabási-Albert László és munkatársai révén.)

Disszertációmban tehát az alábbi tanulmányokra támaszkodtam.

1. Kenneth Nott: Corelli's Op. 5, No. 8 Sarabanda as a Compositional Model for Handel and His Contemporaries, in: Marx, Hans-Joachim, Göttinger Händel-Beiträge, Bd.: 7, 1991
2. John H. Roberts: Giovanni Bononcini and Handel's Early Roman Music, in: Georg Friedrich Händel in Rom, Beiträge der International Tagung am Deutschen Historischen Institut in Rom, 17.-20. Oktober 2007, Herausgegeben von Sabine Ehrmann-Herfort und Matthias Schnettger

3. William D. Gudger: The organ concertos of G. F. Handel: A study based on the primary sources, 1973. A Dissertation Presented to the Faculty of the Graduate School of Yale University in Candidacy for the Degree of Doctor of Philosophy

A felsorolt három szaktekintély elemzéseiből jól megérthető, hogy Händel akár egy négyütemes rövid mondatrészen belül is képes úgy idézni több zeneszerzőtől, hogy a végeredmény mégis valami egészen eredeti elgondolás lesz. Romain Roland szavaival élve Händel fensőbbiségesen asszimilálja elődjei és pályatársai gondolatait. Ezen túlmenően az is világossá vált, hogy nehéz úgy beszélni a HWV 360 Presto tételéről, mint ami függetleníthető annak Andante tételétől. Disszertációm legfőbb kihívása tehát az volt, hogy miután levezettem a Sarabanda és Gavotte táncok szimbiózisát a Presto tétellel kapcsolatban az említett kutatókra hivatkozva, mégis érzékeltetni tudjak két önálló életet élő Dallamevolúciót, egyet csakis a Sarabanda-tételre, egyet pedig kizárólag a Gavotte-tételre vonatkoztatottan. Ez könnyebben ment a Gavotte-tétel esetében és nehezebben a Sarabanda-tétel esetében. Ennek oka, hogy a jellegzetes öt hangból álló alapmotívum feldolgozottsága –mint Sarabanda- szinte beláthatatlan, (Bach, Telemann, Rameau, Veracini, stb.) annak feltérképezése bizonyosan egy újabb kutatás témája lehetne, s valószínűleg nagyobb terjedelmet igényelne, mint a jelenlegi írásmű. Nekem személyesen be kellett érnem azokkal a példákkal, amelyekre Kenneth Nott támaszkodott, s ezek alapján sikerült azonosítanom néhány olyat Händel életművében, melyek eddig még nem kerültek regisztrálásra. Bár nem volt lehetőségem az ismert Händel lexikonokat teljes terjedelmükben áttekinteni, mégis úgy érzem, hogy Kenneth Nott következtetései Händel Corelli vendégszövegei kapcsán nem kaptak ez ideáig különösebb figyelmet, annak ellenére, hogy Kenneth Nott tanulmányát John H. Roberts professzor részesítette elismerésében. Winton Dean és John Merrill Knapp Händel operákat tárgyaló monumentális kétkötetes munkájában is mindössze öt alkalommal kerülnek említésre Corellivel kapcsolatos információk, melyek inkább megmaradnak az anekdoták szintjén.

Összegezve megállapítható, hogy kutatásom iránya változott abban az értelemben, hogy egyetlenegy mű (HWV 360) korrelációit vizsgálom, és abban az értelemben is, hogy eltűntek a műfaji határok, az idézettséget vizsgálom kantátákban, versenyművekben és oratóriumokban is. Nem változott viszont fő célját tekintve: Händel életművének egy fontos szeletét az alluzív irodalom (arte allusiva) kontextusában szemlélem és mutatom be.

II.A kutatás forrásai

Az alábbi másodlagos források segítették kutatásomat:

1. Händel-Handbuch, Band 1-5, VEB DEUTSCHER VERLAG FÜR MUSIK LEIPZIG, 1. Auflage, 1985
2. Das Händel-Handbuch, Band 1-6, Herausgegeben von Hans Joachim Marx, Laaber-Verlag GmbH, 2012, Augsburg
3. Silke Leopold: Händel. Die Opern, Bärenreiter, 2. Auflage, Kassel, 2012
4. Winton Dean-John Merrill Knapp: Handel's operas 1704-1726, The Boydell Press, Reprinted 2009, Woodbridge
5. Winton Dean: Händel's operas 1726-1741, The Boydell Press, First published 2006, Woodbridge

A felsorolt művek enciklopédikus jellegűek, így a HWV 360 korrelációira vonatkozó információk inkább hivatkozások formájában találhatók meg bennük. Mivel napjainkban a Händel-tanulmányok száma napról-napra gyarapodik bőven volt lehetőségem a különböző egyetemi adatbankok publikációi közül válogatni. Az alábbiakban annak a tanulmánynak címét közlöm, melynek alapján eljutottam a „kutatás előzményei” alfejezetben közölt elsődleges bibliográfiai forrásokig.

John W. Sawyer: Irony and Borrowing in Handel's Agrippina, Oxford University Press, 1999 November, Music and Letters

Ezekén túlmenően segítségemre voltak még olyan könyvek is, melyek témámat más szempontok alapján színesítették. A teljesség igénye nélkül íme egy rövid válogatás.

1. Pietro Metastasio: Tutte le opere, Firenze, Presso Giuseppe Formigli, 1832
2. Kányádi András: Az intertextualitás ösvényein, KORUNK KOMP-PRESS, Kolozsvár, 2017
3. Adorjáni Zsolt: Hatalom és költészet, Irodalom a hellenisztikus korban, Kaleidoszkóp könyvek, Libri könyvkiadó, Budapest 2023
4. Marcus Fabius Quintilianus: Szónoklattan, KALLIGRAM Pozsony, 2009

III. A kutatás módszere

Disszertációm négy fejezetre osztottam. Az első fejezetben Händel szövegalkotói eljárásáról beszélek általánosságban, valamint kitérek terminológiai problémákra is, azaz: egy vendégszöveg mely esetekben nevezhető idézetnek, kölcsönzésnek, vagy paródiának. Szó esik még az idézetkutatásról, mely 1985-től kezdődően új irányt mutatott a Händel életművét jobban megismerni vágyók számára.

A második fejezetet Händel forrásainak szenteltem, kizárólag disszertációm tárgyának (Lieblings-tema) vonatkozásában. Ebben a fejezetben összegeztem Kenneth Nott, William D. Gudger és John H. Roberts kutatásainak eredményeit, melyek legfőbb hivatkozási pontként szolgáltak munkám során. Így tudtam tárgyam két különálló részre szétválasztani, megjelölve két korrelációs kört, melyek metszéspontja a HWV 360 szonáta (Andante és Presto tételek).

A harmadik fejezetben a Gavotte-dallamevolúcióval foglalkoztam, alfejezetekre lebontva tárgyalva a Lieblings-téma nyolc állapotát.

A negyedik fejezetben a Sarabanda-dallamevolúció azon állapotai kerültek vizsgálatra, melyeket a zenetudomány eddig még nem tárgyalt.

Megjegyzés: tárgyam jellegéből adódik, hogy időnként minden igyekezet ellenére sem volt lehetséges egy-egy műrészletet csupán önmagához viszonyítottan elemezni. Tapasztalatom szerint ez a jelenség általános, bárki szembesülhet vele, aki átfogóbb Händel lexikonok és tanulmányok által tájékozódik.

IV. A kutatás eredményei

Händel fuvolaszonátáinak vizsgálatakor eddig kevésbé fontos szempont volt azok témáinak más kontextusban való megismerése. Véleményem szerint kutatásom részleges ismertetése Händel szonátáinak oktatása (vagy előadása) során hasznos lehet, mivel

1. Az előadó ismereteket szerezhethet méltatlanul elhanyagolt 18. századi műfajokról (dramma per musica, vokális kantáta)
2. Átéltetővé válik maga az alkotói folyamat, az általam közölt témák átváltozásai révén.

3. Végül egy-egy drámai helyzetben való elmerülés bizonyosan magasabb hőfokú előadást eredményezhet. (Egyetlen kiragadott példa: a Lieblings-tema első állapotában ábrázolt szituációban Leandrosz napi 130 km-t úszik –oda-vissza ennyi a távolság a Hellészpontosz két partja között- hogy feleségével Héróval együtt lehessen.)

V. Az értekezés tárgyköréhez kapcsolódó tevékenységek

2016 óta tartok tematikus koncerteket, melyekben kiemelt szempont volt Händel életének kiragadott részeire való rávilágítás. Így ezeken a koncerteken vegyesen hangzottak el operaáriák és szonáták. Minden esetben részletes műismertetés kíséri az eseményeket.

2021 óta három alkalommal voltam a Művészetek Palotájának meghívott Händel-operaszakértője. Feladatom – műhelybeszélgetések alkalmával - egy-egy opera cselekményének, tágabb összefüggéseinek megvilágítása volt. A moderátor mindhárom esetben a MÜPA egyik szervezője, Fenyő Gábor volt.

Ezekén túlmenően disszertációm védését követően – és egyben annak lezárásaként - az alábbi műsorral szeretnék koncertet adni.

1. „Se la morte non vorrá”, ária az „Ero e Leandro” című kantátából
2. „Non ho cor che per amarti”, ária az „Agrippina” című operából
3. „Di quel bel che m’innamora”, ária a „Flavio” című operából
4. g-moll szonáta (Presto), HWV 360
5. „Stringo al fine”, az „Ezio” című opera zárójelenete
6. „Per te lasciai la luce”, ária az „Il delirio amoroso” című kantátából

A műsor disszertációm hangzó vázlatának tekinthető. Közreműködnek a Marcato Ensemble tagjai: Szakács István (zongora) és Kovács Miron (cselló).